
	<p>Списание ЕПОХИ Издание на Историческия факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“</p> <p>Journal EPOCHI [EPOCHS] Edition of the Department of History of “St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo</p>		<p>Том / Volume XXXI (2024). Книжка / Issue 1</p>
---	---	--	---

DOI: 10.54664/XBPR5529

УЧАСТИЕТО НА ПОДПОРУЧИК НИКОЛА МИХОВ В ПРЕВЗЕМАНЕТО НА ОДРИНСКАТА КРЕПОСТ

Явор ГЕНОВ*

PARTICIPATION OF LIEUTENANT NIKOLA MIHOV IN THE CAPTURE OF THE EDRINE FORTRESS

Yavor GENOV

Abstract: *The article draws attention to Lieutenant Nikola Mihov's participation in the capture of the Edirne Fortress during the First Balkan War in early March 1913. He took part in the main attack against the Eastern sector of the fortress. As commander of an artillery battery unit, he contributed to the capture of one of the three key forts in the sector – Aycioğlu. His selfless actions in the attack on Edirne earned him the status of a hero of the wars for national unification of Bulgaria.*

Keywords: *Lieutenant Nikola Mihov; First Balkan War; Edirne Fortress; artillery; Bulgaria.*

Във военната история превземането на Одринската крепост напълно основателно се изтъква като постижение на българското военно изкуство. Успехът добива международно признание благодарение на множеството чуждестранни кореспонденти, които се надпреварват да отразяват и да се удивляват на подвизите на българския войник. В огъня на Балканската война е изковано едно ново поколение военни пълководци. С победата при Одрин то се увенчава с ключов успех във въоръжения конфликт и вечна слава. А с особен принос във военните действия при крепостта през нощта 12 срещу 13 март 1913 г. се отличава подпоручик Никола Михов.

Целта на настоящото изложение е да представи обективно и задълбочено участието на подпоручик Никола Михов (в зенита на своята кариера той достига чин генерал-лейтенант) във военните действия, като открий приноса му като командир на 2-а батарея при превземането на Одринската крепост, както и да предаде доколкото е възможно и личния поглед, емоции и чувства, които предизвикват тези събития у артилериста. По този начин без да претендира за абсолютна изчерпателност и с уговорката, че темата ще бъде разгледана отново в по-широко изследване авторът отдава своята почит към делото на героя от войните за национално обединение ген. Никола Михов.

Гледната точка на Н. Михов ще бъде представена благодарение на неговия очерк със заглавие „През Одрин“, който е публикуван в списание „Артилерийски преглед“ през 1930 г.

* Явор Генов – Докторант в катедра „Нова и най-нова история на България“ във ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“; учител в СУ „Георги Измирлиев“ гр. Горна Оряховица; България; @ y_genov@abv.bg

и военно-теоретичната му разработка „Атаката на източния сектор при Одринската крепост и атаката на Тутраканската крепост. Да се направят изводи по теория за атака на предварително укрепена позиция“. Бойният път на Никола Михов през войните за национално обединение и в частност победата при Одрин са сравнително неизследвано поле в българската историография. Военните действия, в които той участва, са непълно изброени и шрихириани накратко в изданията на Р. Руменин [Руменин, Р. 1996, том 1–7], Т. Недева [Недева, Т. 2008], Г. Чолаков [Чолаков, Г. 2000], както и в предговора на Цочо Билярски към издадения дневник на Н. Михов [Михов, Н. 2004].

На 2 ноември 1912 г. подпоручик Никола Михов е назначен за командир на 2-а батарея в 1-о отделение на 5-и с. с. (скорострелен) артилерийски полк. Полкът е част от 3-а бригада на 4-а Преславска дивизия (3/4 бригада) в състава на III армия, която от края на октомври 1912 г. е разположена на позицията при Чаталджа. [Войната между България и Турция... том IV, 1932, с. 600–605]. В посочения момент отделението се състои от три четириоръдейни батареи – именувани 1-а, 2-а и 7-а. Всяка се състои от два взвода, а всеки взвод разполага с две оръдия. Основното въоръжение представляват 75-мм скорострелни полски оръдия „Шнайдер Кане“ образец от 1904 г. (обр.1), които са въведени в целия полк постепенно от 1906 г. до 1912 г. Въоръжението на една батарея съдържа още 25 – 30 саби, 10 – 15 пистолета „Парабелум“, 10 – 15 пистолета „Смит и Уесън“, една батарейна тръба-монокъл система „Шнайдер“, 2 – 3 бинокъла, 3 телефонни апарата система „Байо“ и 2 км кабел. Всяка превозва със себе си по 1328 снаряда „Круп“ – 996 бр. (75%) шрапнели и 332 бр. (25%) бризантни гранати. [Мусаков, И. 1941, с. 29–33] Те са с тежест от 6,5 кг, т.е. всяка батарея пренася със себе си снаряди с тегло 8,63 т. Снарядите са разпределени както следва: 38 бр. в раклата на оръдейния предник, 38 бр. в ракления предник и 60 бр. в самата ракла. Всяка батарея превозва със себе си по 12 ракли с муниции. Далекобойността на оръдейната система варира в зависимост от вида снаряд, който се използва, и неговия производител. Шрапнелът и универсалният снаряд на Круп достигат дистанция от 5900 м, докато бризантният снаряд първоначално достига 6300 м, а впоследствие 8100 м. Универсалните снаряди на Ерхард също са с далекобойност от 5900 м. Поради своята далекобойност, поразителна сила и маневреност полските скорострелни артилерийски полкове и отделения биват прикрепени към пехотни войскови части, не само за да прикриват тяхното настъпление и да неутрализират противниковите оръдия, но и за да участват активно в атаката. Това може да се случи чрез огън – често поради силния артилерийски обстрел турската пехота напуска окопите без да дочака „удара на нож“. Артилерията преследва противника чрез обстрел или организира т.нар. „преграден огън“, който да не допусне той да развие контрастъпление и да си върне позицията. Когато е нужно бързо развитие на успеха полските оръдия настъпват непосредствено след своите пехотни части като организират „огневи валяк“ пред тях. Но най-често основната задача пред батареите по време на атака е да настъпят и да се укрепят веднага на новозаетата от пехотата позиция, като по този начин те едновременно затвърждават успеха и спомагат активно за неговото развитие. [Ангелов, А. 1937, с. 13–23; **Schneider-Canet 75mm field gun M. 1904...**, pass.]¹

На 17 януари 1913 г. командирът на отделението майор Марин Друмев съобщава на подпоручик Михов, че мирните преговори в Лондон са прекъснати и заповядва батареята да се стегне, оръдията да се вкарат в окопите и да се приготвят за действие. Войниците „посрещат новината с „ура“ и с голяма надежда, че успеха пак ще е наш“ [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 18]. На 21 януари 1913 г. военните действия на Тракийския военен театър са подновени. Разположението на българските войски е както следва – I и III съединени армии са на Чаталджанските позиции, новосформираната IV армия има за задача да възпре турските войски на

¹ Повече за тактико-техническите характеристики на оръдейна система „Шнайдер Кане“ образец 1904 г. и превъоръжаването на българската артилерия в периода 1904–1912 г. виж в Ангелов, А. и Schneider-Canet 75mm field gun M. 1904 <<<https://www.bulgarianartillery.it/Bulgarian%20Artillery%201/Schneider-Canet%2075mm%201904.htm>>, (достъпен: май 2023)

полуостров Галиполи, а II армия продължава обкръжението на Одринската крепост и се приготвя за евентуалното ѝ превземане [Иванов, Н. 1924, с. 228].

С подновяване на военните действия Източният сектор в обсадната армия на Одринската крепост вече има нов командващ – ген. Георги Вазов. Въпреки че неговото лично виждане, крепостта да бъде атакувана и превзета, се различава коренно от намеренията на Главното командване, той веднага пристъпва към енергични действия и подготовка – запознава се с разположението и бойния духа на частите, както и наличните им материали и въоръжение. След личната си среща с всички началници „от полковник нагоре“ той усеща сред част от тях апатия, малодушие и умора от проточващата се война. Затова на 31 януари ген. Г. Вазов издава заповед, с която отправя сериозни укори към „уморените“ и „малодушните“ и призовава да „възвисят духа си, да се подготвят външно и вътрешно за великото дело, което ни предстои“ [Войната между България и Турция... Том V, Кн. 2, 1930, с. 755–757]. Въпреки призивите, решение за предприемане на действия по „великото дело“ все още няма. През целия месец февруари и в началото на март между командващия на II армия ген. Никола Иванов и помощник-главнокомандващия на Българската армия ген. Михаил Савов тече трескава кореспонденция. В нея ген. Иванов многократно и упорито настоява Одринската крепост да бъде атакувана, но от Главната квартира се опасяват от нов провал от величината на този при Чаталджа и неговите политически последствия за края на войната. След повече от месец изострени отношения между двата щаба и размяна на „дълги шифровани телеграми понякога от 500 и повече думи“ ген. Савов се съгласява да посети II армия. След своето посещение помощник-главнокомандващият се убеждава в увереността на ген. Вазов и ген. Иванов и дава разрешение да се предприеме атака на предните позиции на Одрин. Въпросът за превземането на основната фортова линия остава да се реши в зависимост от развоя на военните действия. Но за началниците на II армия и Източния сектор тази заповед означава само едно – превземане на Одринската крепост на всяка цена [Войната между България и Турция... Том V, Кн. 2, 1930, с. 778–791].

Със заповед от 18 януари 1913 г. 1-о с.с. артилерийско отделение е придадено към II армия. На 19 – 20 януари е извършен поход по маршрут с. Сая – с. Бейджиликер – с. Армаши, където то е настанено на квартири. От 24 януари – 23 февруари отделението остава на същото местоположение без да участва във военни действия. Провеждат се учения и упражнения, когато времето позволява. От 9 февруари метеорологичната обстановка в Тракия се влошава – силен снеговалеж и виелици засипват окопи, землянки и пътища. Ниските температури и валежи продължават повече от седмица, а на 17 февруари нова снежна буря връхлита българските позиции при Одрин. Тежките климатични условия значително забавят подготовката за превземането на крепостта.

На 24 февруари 1-о с.с. отделение извършва преход до гара Чорлу, където се натоварва на влак. За тези дни подпоручик Михов си спомня: „Батарейта хвърчи по гладките релси, натоварена на тежък влак... След навика от Шумен до Чаталджа, да се движим в кал до коляно [къ] де по път, [къ]де без път, подбодрявайки конете с камшици и викове – летим към България и не можем да се нарадваме на красивите гледки“ [Михов, Н. 1930, с. 158]. На 27 февруари то е разтоварено в с. Кавакли, където се разполага на квартири. Батарейта на подпоручик Н. Михов остава тук до 8 март като почти ежедневно се провеждат занятия и практически упражнения със запрехките. За тази дни Михов пише: „Разположени на удобни квартири, стягаме се за нещо, за което и ние не знаем какво, но го чувстваме, чувстват го всички“ [Михов, Н. 1930, с. 158].

На 9 март отделението извършва походно движение до с. Мусуч, където се установява на бивак. На следващия ден те пристигат в с. Гебилер, където е разположен щабът на Източния сектор. Командирите на батареите и майор Друмев са повикани за инструкции и получават своите заповеди и разяснения за предстоящата атака. „Генералът [Георги Вазов] е любезен; със своята внушителна фигура и спокойствие той вдъхва вяра в успеха; вратата се затвърдява още повече след като влизаме в щаба и виждаме устройството на свързките, множество карти със забодени на тях байрачета, грижливо изработени диаграми, разписания и скици, които

подказват, че тука е мислено много, много е съобразявано и добре организирано“ [Михов, Н. 1930, с. 159].

На 11 март в 8.00 ч. ген. Г. Вазов издава заповед, според която през нощта на 11 срещу 12 март II армия трябва да настъпи срещу Одринската крепост при Източния сектор и да заеме предните позиции от Софулар-бурну и Маслака до Демир-капу включително, като отхвърли турските части зад фортовата линия. За целта българските сили при Източния сектор са разделени на три части – Северен отдел, Южен отдел и Общ резерв. Атаката ще се проведе ненадейно, без артилерийска подготовка, а нейното начало е насрочено за 4.00 ч. на 12 март. Решението за атака на фортовия пояс на крепостта е поставено в зависимост от развитието на боевете за заемането на предните позиции (Виж **обр.1** и **обр. 3**) [Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942 с. 90–91].²

В същото време в състава на отделението, батареята на подпоручик Михов се приближава на 9 км източно от Одрин под прикритието на нощта, където остава в очакване на настъплението. През деня командирите на 1-а, 2-а и 7-а батарея, заедно с майор Друмев отиват да разузнаят позициите, които трябва да заемат на следващия ден [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 23–25]. Ето как подпоручик Михов си спомня нощта на 11 март: „Приятна хладна пролетна нощ. Сегис-тогис гръмва някое оръдие. Милите стари юнаци от 3-а бригада, сбрани на купчини, опрели гръб с гръб, почиват...не спят, но и не приказват: всеки приказва със себе си. Младите артилериисти заобиколили оръдията и конете, пазят, да не се оплетат тегличите. Налегналата ги дрямка се прекъсва при всяко издрънкване на синджирените поводи и разтърсване на конете. А ние, офицерите, се редуваме до близката телефонна станция на бригадата, за да научим нещо ново... Полека лека всичко утихва, унесено в мисли или от умора... Но изведнъж всички наскачаха... По целия Одрин и около него пламна огън... Безброй топове гърмят, ракети след ракети се нижат, безчет снаряди фучат, пръскат се и трещят; огнени стрели порят въздуха, стотици светещи кандила се издигат, светят, угасват едно след друго и нови ги заместват; огънят се усилва, бяс обзема оръдията... земята се тресе... ето и пушките затрактват; картечните се надпреварват, коя повече и по бързо стреля... Артилериистите думкат, не спират... Вятърът отнася до нас викове ура!... Ами ние защо стоим? А в това време по телефона пристигат радостни новини: „Нашата пехота атакувала успешно предните позиции. Турците бягат или се предават. Маслака зает; Мал-тепе в наши ръце.“ Очакваната заповед най-сетне дойде. Тръгваме на помощ... Съмва се“ [Михов, Н. 1930, с. 160]. Причината, поради която батареята на Н. Михов не участва в боевете през нощта на 11 март и рано сутринта на 12 март е, че 3/4 бригада и 1/3 бригада съставят двете групи на Общия резерв на Източния сектор [Войната между България и Турция... Том V, Кн. 2, 1930, с. 801]. Атаката срещу предните позиции започва в 4.00 ч. и приключва с бърз успех приблизително около 7.10 ч. за различните войскове части. След заемането на предните позиции (до 7.55 ч.) настъплението продължава до линията Бостанлъ дере – Серван дере – Хелваджи дере и към 9.00 ч. пехотните части се окопават на позиция пред фортовата линия.

В 5.00 ч. на 12 март батареите от 1-о отделение са запрегнати и чакат заповед за движение. В това време започва силна бомбардировка на Одринската крепост. На разсъмване пристига съобщение, че предните позиции в Северния отдел са заети. Опасявайки се от турска контраатака срещу позициите при Маслака и Мал тепе, ген. Вазов привлича 3/4 бригада от общия резерв на по-предни позиции, за да затвърди успеха. В 6.45 ч. батареята на Михов потегля към предните позиции. Отделението е придадено към 2-и бригаден участък на Северния отдел на Източния сектор. Тук действат също 10-и пехотен Родопски полк, 23-и пех. Шипчески полк и 2/8-о с.с. артилерийско отделение. Командирът на отдела ген. Григор Грънчаров дава указания на тримата батареини командири да се разположат на заетата предна позиция. По-внимателен анализ на позицията, на която се разполага 1/5-о отделение, показва разминаване между различните исторически издания и картите. В монографията на Иван Пашинов [Пашинов, И.

² Пълният състав на Северния, Южния отдел и Общия резерв на Източния сектор виж в **Войната между България и Турция... Том V, Кн. 2, 1930, с. 807 – 808.**

1928 с. 99] е посочено, че 1/5-о и 2/8 артилерийско отделение се разполагат на позиция при Маслака, същото можем да забележим в скиците (Fig. 4), които са поместени в „Бойна история на 10-и Родопски полк“ [Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 98]. От друга страна, в дневника на 2-а батарея подпоручик Михов посочва, че тя се разполага при Мал тепе [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 26–27], същото записва и майор Друмев в дневника на 1/5-о отделение [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 25, л. 1–2]. Приложеното кроки (**обр. 5**)³ в дневника на отделението още веднъж потвърждава, че последното е разположено при Мал тепе. От изложеното дотук можем да приемем за меродавна позицията, посочена в архивните документи и кроки и да допуснем, че в монографиите, посветени на 10-и и 23-и пехотен полк, е допусната неточност, тъй като те се концентрират приоритетно върху дейността на своите пехотни части.

Докато батареите пътуват към позицията се спуска мъгла, която за кратко затруднява тяхното ориентиране, но скоро те установяват указаното им местоположение, което е на удобна закрыта позиция източно от Мал тепе (**обр. 5**). Към 13.45 ч. те са окопани и насочени срещу своята първоначална цел – форта Айвазбаба. Приблизителното разстояние между Мал тепе и фортовата отбрана по права линия е приблизително 2 км, а до форта Айджиолу около 2,5 км. Предвид техническите данни на оръдията „Шнайдер Кане“ и закрытата позиция, отделението има отлични условия за обстрел. Наблюдателният пункт на подпоручик Михов е на 700 м пред позицията на неговата батарея, а връзката с нея е установена чрез телефон [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 26–27]. В хода на артилерийската подготовка към 2-и бригаден участък се присъединява 1-о с.с. гаубично отделение, чийто командир майор Каблешков като по-старши поема командването на артилерията. Той посочва целите на 1/5 и 2/8 с.с. арт. отделение. [**Войната между България и Турция...** Том V, Кн. 2, 1930, с. 943–946].

В 14.00 ч. майор Друмев нарежда на подпоручик Михов да направи пристрелка по „Жълтото укрепление“, което се намира в интервала между фортовете Айвазбаба и Айджиолу. Подпоручик Михов обстрелва укреплението встрани и в дълбочина. В същото време пехотата скришно настъпва към фортовете като се събира в мъртвите пространства, очаквайки момента за настъпление [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 26–27]. В хода на стрелбата майор Друмев получава съобщение от командира на 10-и полк, че отделението е назначено да подпомага атаката му и трябва да обстрелва неговите обективи – форта Айджиолу (**обр. 2**) и батареи № 41 и 42. Поради тази причина той настоява последното веднага да открие огън по тях. За да бъде изпълнена и тази задача, командирът на 1-о отделение прехвърля огъня на 5/7-а батарея по турските батареи и заповядва на кап. Игнатов да насочи огъня на една батарея от 2/8-о отделение по Айджиолу. [**Войната между България и Турция...** Том V, Кн. 2, 1930, с. 946; Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 97].

Никола Михов описва действията на 2-а батарея през деня на 12 март така: „Нижат се една след друга команди и се сипят шрапнели и гранати по Айвазбаба и Айджиолу и новото укрепление между тях. Кръстосан огън на много батареи жари турците и те едвам проявяват живот... Нашите полкове настъпват. Скоро те ще атакуват. Засилваме огъня, но турците почват да не пестят снарядите и бият ли бият нашата пехота... Турски снаряд попада в гъсто разположен зад една гънка наш пехотен взвод и хората се раздвижват. Още няколко снаряда в ляво и дясно обсипват цялата рота и тя се раздвижва. Вдигаме биноклите... объркани движения, носилки се обтягат... и сърцата ни болезнено се свиват... Да знаят пехотинците какво преживяват в такива моменти артилеристите, да знаят, че последните се чувстват отговорни, без да са виновни и правят всичко възможно, за да им помогнат като на родни братя, те, наистина биха ги чувствали като такива. И ето за миг се чуват едновременно команди, турската батарея е задушена, тя млъква“ [Михов, Н. 1930, с. 161–162].

Огънят на батареите от 1/5-о, 2/8-о, 1-о гаубично отделение и обсадната артилерия е точен и принуждава турската артилерия в участъка да замлъкне. В дневника на 2-а батарея пише: „Към 4.00 ч. сл[ед] пл[адне] изглеждаше, като че на турската позиция няма никакъв

³ Публикувано по-четливо в [Мусаков, И. 1941, с. 68]. Вж. Fig.5

живот. Единични турски войници почнаха да се предават като бягаха без пушки към нашата пехота“ [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 26–27]. Вляво от „Жълтото укрепление“ се появява нова турска батарея, за която донася адютант-разузнавачът и наблюдателят на бойното поле подполк. Медникаров. 2-а батарея получава заповед да я обстреля, въпреки че Н. Михов не я вижда от своя наблюдателен пункт. Корекцията на стрелбата се извършва по телефона от подполк. Медникаров, но тя е твърде бавна и недействителна. Затова пък 7-а батарея успява да я обстреля точно и да я принуди да замлъкне. Бързото заемане на предните линии от пехотните части призори и последвалия артилерийски обстрел създават възможност за продължение на атаката и превземане на основната фортова линия. Началникът на Северния отдел ген. Грънчаров решава да развие успеха и издава заповед до поверените му части от 1-и, 2-и и 3-и бригаден участък да атакуват фортовете Айвазбаба и Айджийолу след провеждането на артилерийска подготовка. Заповедта е одобрена от ген. Вазов. Определен е начален час 13.00 ч., който в последствие е изместен за 13.30 ч. [**Войната между България и Турция...** Том V, Кн. 2, 1930, с. 932–934]. Тази идея е подкрепена и от ген. Н. Иванов, който в 12. 25 ч. дава заповед да се използва постигнатият успех и да се атакуват фортовете в Източния сектор като всички останали сектори продължат настъпателните си действия и привлекат максимално много сили на защитниците. Краткото време от заповедта до поставения начален час на атаката прави така, че повечето части не я получават навреме и не са подготвени за провеждането ѝ. В крайна сметка атаката не се състои, тъй като пехотните части не успяват да излязат на изходни позиции навреме и изгодният момент е пропуснат [Дървингов, П. 1931, с. 68–69]. Взето е решение настъплението да се проведе през нощта на същия ден, при изгрева на Луната [**Справочна библиотека на ДВИА**, инв. № 3496, л. 3–4].

До вечерта стрелбата на батареите по посочените точки продължава. 2-а батарея изстрелва общо 567 снаряда (523 шрапнели и 44 бризантни гранати). В заключителната част на релацията от този ден подпоручик Михов пише: „Всички чинове от бойната част работиха отлично, за което като се стъмни заповядах на подпоручик Дамянов да благодари на всички войници за отличната им работа. От батареята няма никакви загуби, нито повреди по материалната част. Турски снаряди падаха пред и зад батареята, но точното и място не бе намерено“ [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 26–27].

Преди полунощ на 12 март батареите от 1-о отделение продължават да обстрелват противниковите позиции с рядък огън. Според заповедта 15 минути преди изгрева на Луната трябва да бъде извършена вихрена артилерийска подготовка, а после стрелбата да се прекъсне за 10 минути, за да настъпи пехотата. След това да бъде отново подновена по фортовете, а след тяхното превземане да се пренесе в дълбочина. В 23.50 ч. 1-о отделение получава заповедта, когато вече Луната е изгряла. Въпреки това майор Друмев разпорежда да се извърши бърз обстрел в рамките на 10 минути. В 00.50 ч. на 13 март е получена заповед стрелбата да се поднови до второ нареждане. Към 1.20 ч. 3-а дружина от 10-и Родопски полк дава сигнал на артилерийските отделения с червен фенер, че е пред телените мрежи. Турската артилерия продължава своя силен огън, но 2/8-о, 1/5-о и гаубичното отделение ѝ нанасят поражения и той става все по-разсеян и недействителен. Около 1.50 ч. червеният фенер този път е издигнат над Айджиолу – 10-и пех. полк е успял да превземе форта. За нещастие 1-о отделение го забелязва едва в 2.25 ч. Първият войник, който издига фенера над форта, е убит от шрапнел, но скоро друг заема мястото му. От историческите извори не можем да установим с точност дали нанесените поражения по 3-а дружина са дело на турски или приятелски огън. Родопци укрепват своята позиция и се подготвят за евентуално контранастъпление. Успоредно с превземането на Айджиолу, 2-а дружина от 10-и пех. полк атакува успешно и превзема батарея №42, която се намира северно от форта. Скоро на позицията се явява подкрепление от две роти от 1-а дружина на полка. [**Войната между България и Турция...** Том V, Кн. 2, 1930, с. 972–973; Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 100–102].

Докато 10-и пех. полк провежда своята успешна атаката с подкрепата на 1/5-о, 2/8-о и гаубичното артилерийско отделение, 23-и пех. Шипченски полк изпитва сериозни затруднения

при атаката на Айвазбаба. Към 2.00 ч. на 13 март трите щурмови колони са залегнали пред телените мрежи и са подложени на тежък обстрел от турската пехота и артилерия. Полкът губи около $\frac{1}{4}$ от състава си – сред убитите са 10 ротни командири, 4 младши офицери и цялата пионерна част. Ген Г. Вазов дава заповед на командира на полка полк. Иван Пашинов лично да поведе атаката срещу Айвазбаба. Той изпълнява нареждането като се появява на позиция и започва да реорганизира своите части. Въпреки това към 4.00 ч. 23-и пех. полк все още е пред телените мрежи и не може да премине в настъпление. Духът на шипченци изглежда сломен – някои от по-малодушните отстъпват назад заедно с ранените. В същото време 10-и пех. Родопски полк не успява да развие настъплението си към интервалите северно и южно от Айджийолу поради заплахата от турска контраатака, упоритата отбрана и флангови обстрел на съседните фортове – Кестенлик и Айвазбаба. Настъплението срещу фортовата линия е в застои и заплашено от провал. Настъпва моментът, в който изгрява звездата на 1/5-о артилерийско отделение и подпоручик Никола Михов. Съзирайки опасността от нова „чаталджанска“ катастрофа командването се решава на един рискован ход, с който да даде импулс на атакуващите части при Айвазбаба и Айджийолу. Батареите от 1-о отделение са хвърлени в атака със задачата да инициират и участват активно в решаващия удар срещу крепостта [Пашинов, И. 1928, с. 104–109]. В 4.30 ч. 1-о отделение получава заповед от началника на 2-и бригаден участък: „Още сега двете полски отделения на майор Друмев и капитан Игнатов [2-о отделение от 8-и артилерийски полк] веднага да излязат напред и да увенчаят неприятелската позиция от двете страни на форта Айджийолу“ [Войната между България и Турция... Том V, кн. 2, с. 980–981]. В отговор на заповедта майор Друмев докладва на командира на бригадата, че само форта е зает от пехотата, но не и интервалите встрани от него. Въпреки това заповедта е повторена. Майор Друмев заключава: „Времето течеше, заповедите бяха категорични и нямаше какво повече да се прави.“ Оръдията са закачени и батареите тръгват една след друга в тръс срещу форта – води 1-а на кап. Стефан Йорданов, след нея е 2-а начело с подпоручик Михов, а след тях е 7-а с кап. Никола Нягулов. Докато отделението закача оръдията и се приготвя за настъпление командирът успява да стигне до форта Айджийолу първи и открива началника на една от дружините на 10-и пех. Родопски полк подполковник Василев. Той донася за задачата на отделението, но последният отговаря, че старшият във форта е подполк. Христов. Майор Друмев успява да го открие и го моли да атакува турските позиции в ляво и дясно от форта Айджийолу, за да могат отделенията да излязат на позиция, но последният отговаря, че е твърде рисковано. Артилеристът е категорично несъгласен като изтъква, че фортът е зает от 8 роти, а в дола източно от него има още войници. Той повтаря своята молба още няколко пъти, но среща категоричен отказ [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 25, л. 150–151]. В този момент батареите излизат на гребена пред фортовете и по тях е открита стрелба от пехота, картечници и артилерия. Никола Михов описва този героичен момент така: „Батареята се пуца на тръс към долината пред форта Айджийолу. Развиделява се. Фортовете страшно гледат... Изведнъж стотици блясъци в ляво от Айджийолу и Кестенлик. Обсипани сме с куршуми! Затракаха и картечници, и около нас засвистяха още по-силно безброй стоманени оси... Страх вече няма, но умът щрака и чувството на командира, че води на явна гибел обичаните си юнаци го вледенява... Няма по-скъпо от честта... Напред! Батареята хвърчи, всички са се навели до седлото и конете сами засилват. Ездаци падат, конете сами теглят; чуват се думите на храбрите взводни командири: „Карай, не спирай!“... Адски огън! Повече не може. „Стой! Откачи! По форта. Мерник 4. По 3 бързо.“ Но повече команди не се чуват. Оръдията сами стрелят. Наоколо пъшкат ранени, убити гледат с отворени очи; подплашени коне се откъсват и хукват в полето; други, облени в кръв се дозаплитат в тегличите... Почват и снаряди да падат в батареята. Още няколко мига и всичко е свършено... А оръдията не спират, бълват снаряди... Прислужниците викат „ура“. Орисницата помага на смелия! Огънят на подплашените турци понамаля.“ [Михов, Н. 1930, с. 163]. Действително батареите препускат срещу укрепленията, като застигат пехотни части от 23-и и 53-и пех. полкове, които са спрели или дори отстъпват. С викове „Ура!“ и „Напред!“ артилеристите връщат духа на пехотата и тя минава отново в настъпление. Поради силния огън и убитите коне те са принудени

да спрат на 350 – 400 м от фортовете. Прислугата откача оръдията изключително мъчно от запрежките и ги насочва с право мерене срещу форта Кестенлик (от който са обстрелвани от турска артилерия) и интервала между него и Айджийолу – открит е бърз и точен огън. Няколко минути по-късно форта Кестенлик и съседните интервали замлъкват, стрелбата на турците е спряна. При вида на препускащите батареи от 1/5-о отделение, бойният дух на 23-и пех. се завръща и полк. Пашинов повежда своите дружини в атака начело с полковото знаме и под звуците на „Шуми Марица“. Виждайки раздвижването около Айвазбаба командирът на 10-и пех. полк дава заповед 7-а, 8-а и 5-а рота да настъпят на север към форта и да атакуват неговите защитници във фланг. Открит е огън по тях и от две картечници – скоро турците не издържат и започват панически да отстъпват. Шипченци преодоляват телената мрежа и се понасят в атака. В 6.00 ч. те издигат полковото знаме над Айвазбаба. Виждайки успешните действия на шипченци и съдействието на пристигналите полски батареи от 1/5-о отделение подполк. Василев дава нареждане двете картечници на югоизточния фас на Айджийолу да открият огън по окопите южно от форта и 13-а, 15-а и 16-а рота да настъпят на юг по посока форта Кестенлик. Настъплението е подпомогнато от точния огън на 3-а батарея от 1-о с.с. гаубично отделение – турците са обърнати в отстъпление и напускат окопите. Към тази атака се присъединяват 1-а, 2-а, 3-а и 4-а рота и развиват успеха със съдействието на гаубичното отделение, което образува огневи валак. По този начин успешно са заети фортовете Кестенлик, Куру-чешме и Каик [Пашинов, И. 1928, с. 108–109; Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 103–105].

Виждайки, че форта Кестенлик попада в български ръце 1/5-о отделение формира една сборна батарея от 6 оръдия, „които с мъка са изкачени на фортовата линия“ и заедно с 5-а и 6-а батарея от 2/8-о отделение откриват огън по отстъпващите турци и града. Към 8.00 ч. 1-о отделение получава заповед да обстреля турските позиции при Таш табия, не след дълго става ясно, че позицията е превзета и огънят е спрян. В следващия един час отделението обстрелва града. Към 8.30 ч. при Айвазбаба се появяват парламентъори изпратени от Шукри паша, които съобщават за капитулацията на Одринската крепост. Батареите прекратяват стрелбата. [Войната между България и Турция... Том V, Кн. 2, 1930, с. 983; Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 105].

Около 16.00 ч. 1-о отделение напуска позицията си и влиза в Одрин, където се разполагат на бивак при турските казарми [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 25, л. 150–151; а.е. 15, л. 27–28]. Подпоручик Михов си спомня: „Спускаме се в източната крайнина на Одрин и упоени от победата и от необикновената умора, заспиваме дълъг, успокоителен сън... След пладне се отправихме да разгледаме прочутия град. Улиците бяха изпълнени с офицери, войници и местно население. Последното почувствало облекчение след дълга неизвестност и мъчителен глад... Разгледахме джамията „Султан Селим“ и се фотографирахме, както му е редът. Едва се поокопитили, преминахме през Одрин, за да идем на другия му край, където беше гарата. Гледайки завистливо щастливците, които остават [1-а и 7-а батареи от 1-о отделение остават малко по-дълго в Одрин], гордо преминахме с изцапаните оръдия по одринските калдаръми, натоварихме се и с песни, гайди и гъдулки стигнахме бърже, без много спирки отново зад Чаталджанските позиции. Преброихме се – бяхме по-малко“ [Михов, Н. 1930, с. 163–164].

През този ден 2-а батарея губи двама убити (един младши подофицер и един бомбардир), 11 ранени (1 взводен подофицер, 1 младши подофицер и 9 канонири и бомбардири) и 12 убити коне (Вж. **обр. 6**) [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 27–28]. Общо жертвите в трите батареи от 1-о отделение са: убити – 1 офицер и 10 войници; ранени – 5 офицера и 30 войници; убити коне – 33; ранени коне – 33 (от които само 15 са способни за работа). В дневника на отделението майор Друмев отбелязва, че държането на офицерите и войниците по време на боя е било образцово и заслужават награда. През боевете на 13 март батареята на подпоручик Н. Михов изстрелва 698 шрапнела и 90 бризантни гранати [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 25, л. 155–156].

На следващия ден 2-а батарея в състава на 1-о отделение се премества на 2 км източно от Одрин, където се установява на бивак. Това се налага, тъй като през времето на обсадата в града се разразява епидемия от тиф и холера. През следващите дни редовно в дневника на бата-

реята се отбелязва броя на заболелите войници. Артилеристите остават тук до 18 март, когато е получена заповед батареята да се натовари на влак и да отпътува за гара Синекли край Чаталджа, където в следващите дни трябва да се събере цялото 1-о отделение. Подпоручик Михов и подчинените му остават на бивак при гара Синекли и не участват в повече военни действия от Първата Балканска война. Тук те посрещат новината за обявеното примирие на 1 април 1913 г. [ДВИА, ф. 812, оп. 5, а.е. 15, л. 29].

В единствената известна до момента военно-теоретична разработка на ген. Никола Михов, изработена в началото на 30-те години на XX век, откриваме неговата лаконична, но обективна и отдалечена от събитията оценка за атаката на Одринската крепост: „Атаката се произведе на най-слабия удобен за действие и чувствителен сектор. Постигната бе изненада. Групираха се превъзходни сили с мощна артилерия. Съсредоточаването се извърши скрито от противника. Действията и подготовката на частите не издаваха намерението да се атакува Източния сектор. Пробивът се направи на издадения и позволяващ концентрични действия участък, широк два к[и]л[о]м[етра]. Атаката бе планирана най-подробно и частите бяха разучили начина на действието. Пехотата се обучаваше за предстоящата атака. Артилерията бе разположена много изкусно за масов огън от близки разстояния; подробни таблици улесняваха тактическото и техническото управление на огъня. Взаимодействието между пехотата и артилерията бе напълно постигнато. Свързочната служба бе сигурна. Подвозиха се достатъчно бойни припаси. Началникът на сектора внуши вярата в успеха. Противникът бе прикован с атака и по другите сектори. Предните позиции се заеха с изненада през нощта, без артилерийска подготовка, но с готовност на батареите да я извършат. Главната позиция бе превзета след отлична артилерийска подготовка, която унищожи и задуши неприятелската артилерия, разстрои позицията и прогони защитниците. Пехотата атакува дълбоко ешелонирана, готова да повтаря удара и развива успеха. Артилерията следеше пехотата и навреме я подкрепяше. Обединеното действие на тежката артилерия даде отлични резултати“ [Справочна библиотека на ДВИА, инв. № 3496, л. 4].

Участието на подпоручик Н. Михов в критичния момент за превземането на форта Айвазбаба начело на 2-а батарея е един изключителен подвиг, който е всепризнат не само от историците, но и от съвременниците. Той не е плод на случайност и доказателство за това е фактът, че през Първата световна война начело на своята 6-а батарея то 15-и артилерийски полк Никола Михов отново играе една от главните роли в превземането на Тутраканската крепост [ДВИА, ф. 816, оп. 2, а.е. 7, л. 4–10]. Друго обстоятелство, което е показателно за лидерските умения и военния талант на подпоручика е факта, че през март 1913 г. той е навършил едва 21 години, което го прави най-младият командир на батарея не само в 1-о отделение, но в целия 5-и артилерийски полк. Средната възраст на батареините командири в полка е 37 години – най-младият след подпоручик Михов е кап. Никола Нягулов (1/7-а батарея) на 31 години [Руменин, Р., том 3–4, 1996, с. 356], а най-възрастните са майор Стефан Жеков и майор Кръстьо Марчев на 44 години [Руменин, Р., том 1 и 2, 1996, с. 305; Руменин, Р., том 3 и 4, 1996, с. 232].⁴

Само две години след като завършва Военното на Негово Величество училище (ВНВУ) съдбата поставя младия подпоручик на огромно изпитание при Одрин. Неговото отделение е призвано да постави началото на последния и решаващ удар над фортовия пояс. Със своята вихрена атака то увлича разколебаните пехотни части от 23-и и 10-и пехотен полк и изиграва решаваща роля за превземането на Айвазбаба и Кестенлик, а впоследствие и капитулацията на крепостта.

Уважаван от своите колеги и подчинени, по време Първата световна война Никола Михов държи патриотични беседи за подвизите на артилеристите в сраженията при Одрин и Тутракан пред частите от 4-а Преславска дивизия по повод различни държавни празници. Благодарение на славата му на „герой от войните за национално обединение“ и отличните си

⁴ Подробна информация за възрастта на командния състав на 5-и с.с. артилерийски полк вж. [Руменин, Р., том 1–2, 1996, с. 244, 292; Руменин, Р., том 3–4, 1996, с. 52, 282; Руменин, Р., том 5–6, 1996, с. 214, 272, 318; Руменин, Р. том 7, 1996, с. 39].

качества той се издига във военната кариера до чин генерал-лейтенант и поста министър на войната във второто правителство на Богдан Филов. Кулминацията в неговата кариера е изборът му за един от тримата регенти на НЦВ Симеон II. Признателност към успехите на ген. Никола Михов изразяват и неговите политически опоненти. Пример за това е земеделският водач Константин Муравиев, който в съдбоносните дни в началото на септември 1944 г. при представянето на кабинета си пред регентите настоява Богдан Филов да подаде своята оставка. При тази ситуация, знаейки за близките отношения между проф. Б. Филов и ген. Н. Михов, К. Муравиев изразява своето доверие и признателност към уважавания военен деец с думите: „Надявам се, че генерал Михов, както намери в 1912 [1913] година в себе си сили да даде пример на героичество при Айвазбаба, така и сега ще се вслуша в повелите на момента и ще изпълни дълга си“ [Муравиев, К. 1992, с. 335–336].

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Извори / Sources

ДВИА – Държавен военноисторически архив, ф. 812, ф. 816. [DVIA – Darzhaven voennoistoricheski arhiv, f. 812, f. 816]

Справочна библиотека на ДВИА, инв. № 3496. [.....] [Spravochna biblioteka na DVIA, inv. № 3496. [.....]]

Публикации/ Publications:

Ангелов, А. 1937 – Ангел Ангелов. Материал за История на българската артилерия. София: Печатница на Военно-издателския фонд, 1937. [Angelov, A. 1937 – Angel Angelov. Material za Istoria na bulgarskata artileriya. Sofia: Pechatnitsa na Voенno-izdatelskiya fond, 1931.] (In Bulgarian)

Войната между България и Турция 1912–1913. Том IV 1932 – Войната между България и Турция 1912–1913. Т. IV. Сражението при Чаталджа. София: Държавна печатница, 1932, 600–605. [Voynata mezhdu Bulgaria i Turtsia 1912–1913. Tom IV. 1931 – Voynata mezhdu Bulgaria i Turtsia 1912–1913. Tom IV. 1. Srazhenieto pri Chataldzha. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1932, 600–605.] (In Bulgarian)

Войната между България и Турция 1912–1913. Том V 1930 – Войната между България и Турция 1912 – 1913. Том V. Операциите около Одринската крепост. Кн. 2. София: Държавна печатница, 1930, 755–757, 755–757, 778–791, 786–787, 432, 972–973, 980–981, 983. [Voynata mezhdu Bulgaria i Turtsia 1912–1913. Tom V 1930 – Voynata mezhdu Bulgaria i Turtsia 1912–1913. Tom V Opreaciite okolo Odrinskata krepost. Kn. 2, Sofia: Darzhavna pechatnitsa, 1930, 755–757, 755–757, 778–791, 786–787, 432, 972–973, 980–981, 983.] (In Bulgarian)

Дървингов, П. 1931 – Петър Дървингов. Атаката на Одрин под осветлението на историята и изкуството. София: печатница Художник, 1931. [Darvingov, P. 1931 – Petar Darvingov. Atakata na Odrin pod osvetlenieto na istoriata i izkustvoto. Sofia: pechatnitsa Hudozhnik, 1931.] (In Bulgarian)

Иванов, Н. 1924 – Никола Иванов. Балканската война 1912–1913 год. София: Печатница на Армейския военно-издателски фонд, 1924. [Ivanov, N. 1924 – Nikola Ivanov. Balkanskata voyna 1912–1913 god. Sofia: Pechatnitsa na Armeyskiya voenno-izdatelski fond, 1924.] (In Bulgarian)

Иммануел, Ф. 1913 – Фр. Иммануел. Балканската война 1912–1913. София–Солун, 1913. [Immanuel, F. 1913 – Fr. Immanuel. Balkanskata voyna 1912–1913. Sofia–Solun, 1913.] (In Bulgarian)

Михов, Н. 2004 – Никола Михов. Дневник. София: Изток-Запад, 2004. [Mihov, N. 2004 – Nikola Mihov. Dnevnik. Sofia: Iztok-Zapad, 2004.] (In Bulgarian)

Михов, Н. 1930 – Никола Михов. През Одрин. – Артилерийски преглед, година IV, кн. 1, София, 1930, 158–164. [Mihov, N. 1930 – Nikola Mihov. Prez Odrin. – Artileriyski pregled, godina IV, kn. 1, Sofia, 1930, 158–164.] (In Bulgarian)

Муравиев, К. 1992 – Константин Муравиев. Събития и хора. София: Български писател, 1992. [Konstantin Muraviev. Sabitiya i hora. Sofia: Bulgarski pisatel, 1992.] (In Bulgarian)

Мусаков, И. 1941 – Илия Мусаков. Бойна прослава на 5-и артилерийски полк. София, 1941. [Musakov, I. 1941 – Iliya Musakov. Voyna proslava na 5-i artileriyski polk, Sofia, 1941.] (In Bulgarian)

Недева, Т. 2008 – Тодорка Недева. Търновските генерали 1878–1944. Велико Търново: Борба, 2008. [Nedeva, T. 2008 – Todorka Nedeva. Turnovskite generali 1878–1944. Veliko Tarnovo; Borba, 2008.] (In Bulgarian)

Пашинов, И. 1928 – Иван Пашинов. 23 пехотен Шипченски полк във войната с турци и съюзници 1912–1913 г. София: Печатница на Армейския военно-издателски фонд, 1928. [Ivan Paschinov. 23 pechoten Schipchenski polk vuv voynata s turtzi i gurtzi 1912–1913 g. Sofia: Pechatnitsa na Armeyskiya voenno-izdatelski fond, 1928.] (In Bulgarian)

Руменин, Р. 1996 – Румен Руменин. Офицерският корпус в България 1878–1944 г. Том 1–2. София: Св. Георги Победоносец, 1996. [Rumenin, R. 1996 – Rumenskiy korpus v Bulgaria 1878–1944 g. Tom 1–2, Sofia: Sv. Georgi Pobedonosets, 1996.] (In Bulgarian)

Руменин, Р. 1996 – Румен Руменин. Офицерският корпус в България 1878–1944 г. Том 3–4. София: Св. Георги Победоносец, 1996. [Rumenin, R. 1996 – Rumenskiy korpus v Bulgaria 1878–1944 g. Tom 3–4, Sofia: Sv. Georgi Pobedonosets, 1996.] (In Bulgarian)

Руменин, Р. 1996 – Румен Руменин. Офицерският корпус в България 1878–1944 г. Том 5–6. София: Св. Георги Победоносец, 1996. [Rumenin, R. 1996 – Rumenskiy korpus v Bulgaria 1878–1944 g. Tom 5–6, Sofia: Sv. Georgi Pobedonosets, 1996.] (In Bulgarian)

Руменин, Р. 1996 – Румен Руменин. Офицерският корпус в България 1878–1944 г. Том 7. София: Св. Георги Победоносец, 1996. [Rumenin, R. 1996 – Rumenskiy korpus v Bulgaria 1878–1944 g. Tom 7, Sofia: Sv. Georgi Pobedonosets, 1996.] (In Bulgarian)

Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942 – Кирил Христов и Георги Шкодрев. Бойна история на 10-и Родопски полк. София: Печатница на Военно-книгоиздателския фонд, 1942. [Kiril Christov Georgi Shkodrev. Voyna istoria na 10-i Rodopski polk. Sofia: Pechatnitsa na Voенno-knigoizdatelskiya fond, 1942.] (In Bulgarian)

Чолаков, Г. 2000 – Горазд Чолаков. Търновските генерали. – Епохи, /Том 8/, бр. 3, 2000. [Tcholakov, G. 2000 – Gorazd Tcholakov. Turnovskite generali – Epochi, /Tom 8/, br. 3, 2000.] (In Bulgarian)

Интернет източници / Internet Sources

Schneider-Canet 75mm field gun M. 1904 <<https://www.bulgarianartillery.it/Bulgarian%20Artillery%201/Schneider-Canet%2075mm%201904.htm>> (достъпен: май 2023)>

Съкращения / List of Abbreviations

ВНВУ – Военно на Негово Величество училище [VNVU – Voенno na Negovo Velichestvo uchilishte]

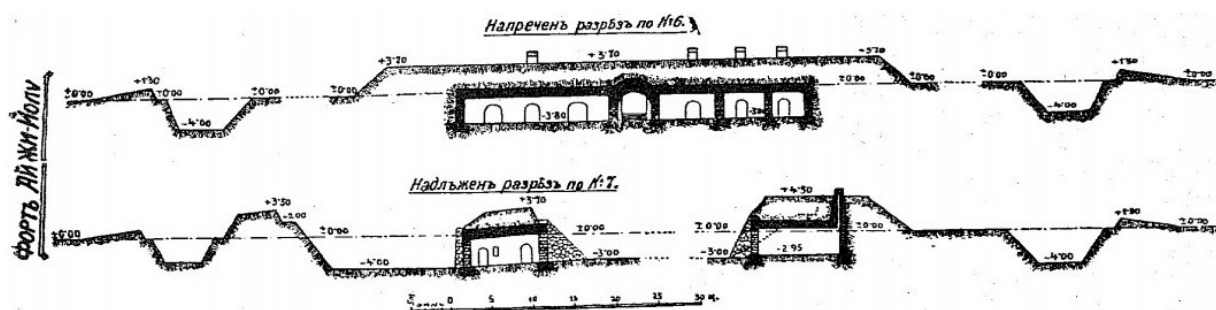
ДВИА – Държавен военноисторически архив [DVIA – Darzhaven voennoistoricheski arhiv]

с.с. – скорострелен [s.s. – skorostrelen]

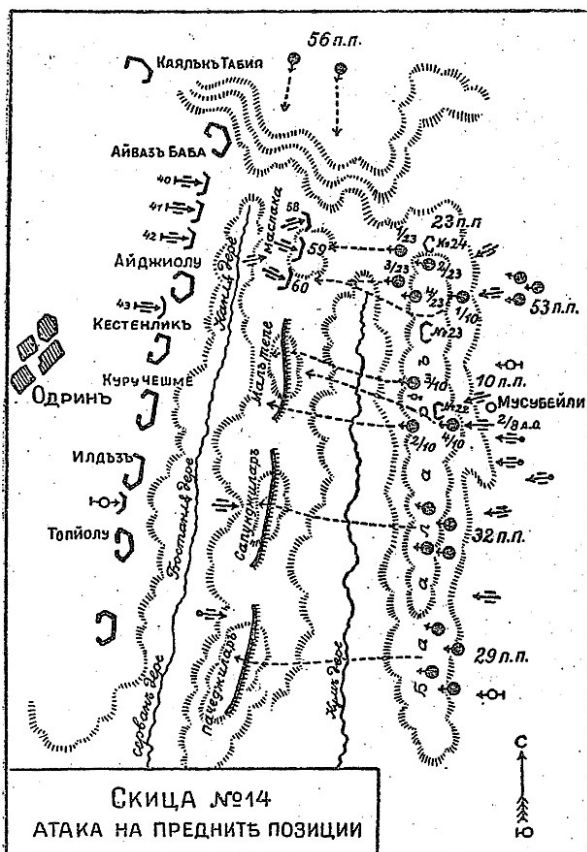
ПРИЛОЖЕНИЯ

Обр. 1. Фотография, изобразяваща запрегнато 75-мм скорострелно полско оръдие „Шнайдер Кане“ образец от 1904 г. Неизвестни дата и местоположение [Schneider-Canet 75mm..., pass.]

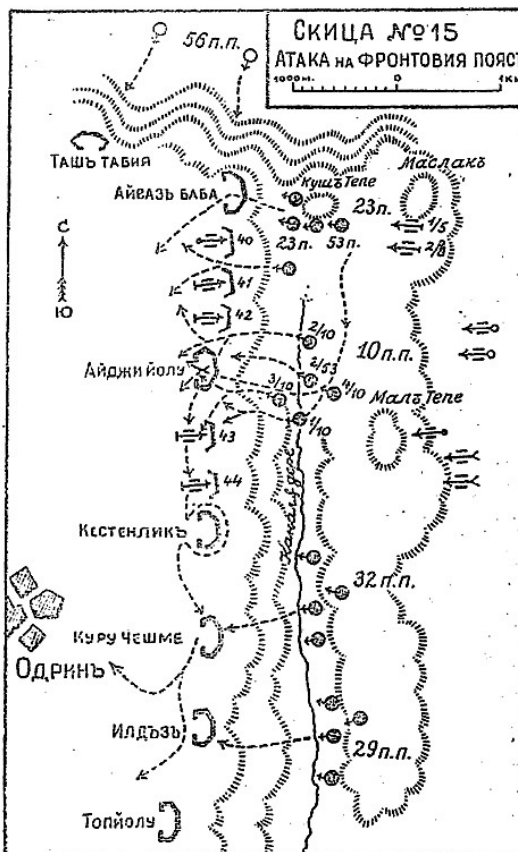

Обр. 2. Скица, показваща напречен и надлъжен разрез на форта Айджийолу. [Дървингов, П. 1931, с. 117].

СКИЦА №14
АТАКА НА ПРЕДНИТЕ ПОЗИЦИИ

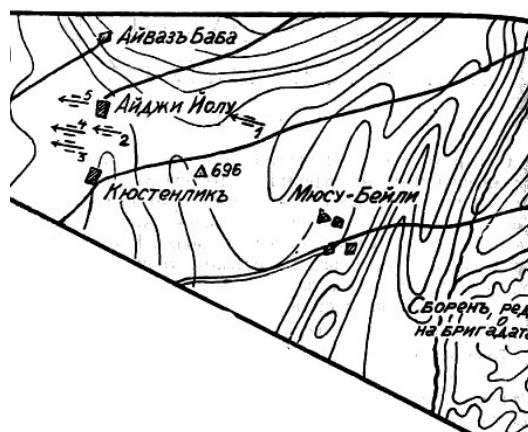
Обр. 3. Скица на атаката на предните позиции на Източния сектор на Одринската крепост, 12 март 1913 г. [Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 93]

СКИЦА №15
АТАКА НА ФРОНТОВИЯ ПОЯСЪ

Обр. 4. Скица на атаката на фортовата линия на Източния сектор на Одринската крепост. 12 – 13 март 1913 г. [Христов, К. и Шкодрев, Г. 1942, с. 98]

- а) I арт.с.с. отдѣл. отъ 5. арт. с.с. полкъ е показано съ знака Φ_1 на първата си позиция и разположението на батареята е таково, че 7 батарея е малко напредъ.
- б) I арт.с.с. отд. на втората позиция източно отъ форта Айджи Юлу е показано съ знака Φ_2 и разположението на батареята е така:
- в) I арт.с.с. отд. на третата си позиция е показано съ знака Φ_3 . Батареята сѣ на една линия, при това 7 батарея е на дѣсния флангъ, а втора въ лѣво отъ нея.
- г) II арт.с.с. отд. отъ 8. арт.с.с. полкъ е показано съ знака Φ_4 и Φ_5 . При това съ знака Φ_4 сѣ показани 5 и 6 бат., а съ знака Φ_5 е показана 4 батарея

Обр. 5. Кроки с разположението на 1-о с.с. отделение от 5-и артилерийски полк и 2-о с.с. отделение от 8-и артилерийски полк при атаката на фортовете Айвазбаба, Айджиюлу и Кестенлик [Мусаков, Ил. 1941, с. 68].

ТАБЛИЦА

за загубитъ на 1/5. с. с. артилерийско отдѣление на 13-и мартъ.

	Офицери			Подофицери и войници			К о н е		
	убити	ранени	всичко	убити	ранени	всичко	убити	ранени	всичко
Щабътъ на отдѣлението	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1-а батарея	1	1	2	5	14	19	19	21	40
2-а батарея	—	1	1	2	10	12	12	9	21
7-а батарея	—	3	3	3	6	9	2	9	11
Всичко	1	5	6	10	30	40	33	39	72

Обр. 6. Таблица със загубите на 1-о с.с. отделение от 5-и артилерийски полк при атаката на Одринската крепост на 13-и март [**Войната между България и Турция...** Том V, Кн. 2, 1930, с. 983].